

Спеціалізованій раді ДФ 41.051.013
Одеський національний університет
імені І.І.Мечникова
м. Одеса, Дворянська, 2

ВІДГУК

**офіційного опонента Згами Антоніни Олександрівни,
кандидата юридичних наук, доцента,**

доцента кафедри державно-правових дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету

на дисертацію Курандо Катерини В'ячеславівни на тему: «Захист прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що на даний час при вирішенні спорів з іноземним елементом, господарські суди стикаються зі значними труднощами, а саме визначення положення (правового статусу) іноземних осіб; процесуальної правоздатності та дієздатності іноземних осіб; представництво їх інтересів у господарському процесі; підсудність у справах за участю іноземних осіб; надсилання судових доручень при зверненні до іноземних судів і виконання доручень іноземних судів; визначення строків зупинення провадження по справі у разі звернення з судовим дорученням або вручення виклику чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави; визнання іноземних документів судом; визнання і виконання рішень іноземних судів. Неврегульованість вказаних положень, призводить до обмеження права іноземних осіб на судовий захист, що є неприпустимим.

Варто зазначити, що норми Господарського процесуального кодексу України стосовно проваджень у справах за участю іноземних осіб і практика їх застосування не були комплексно і систематично проаналізовані в науковій літературі, в теорії та в практиці. Не вирішено питання прогалин та колізій між

міжнародним та національним правом, що потребує науково обґрунтованих рекомендацій та роз'яснень.

Складність теми обумовлюється також відсутністю наукової та практико-прикладної літератури, в яких комплексно було б проаналізовано особливості розгляду справ за участю іноземних осіб.

З урахуванням вказаного можна підсумувати, що на сучасному етапі захист прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України є актуальною темою, що має не лише теоретичну, але і практичну значущість. Тому цілком зрозуміле обрання К.В.Курандо даної теми для дисертаційного дослідження.

Тема дисертації узгоджується з планом науково-дослідної діяльності кафедри адміністративного та господарського права ЕПФ ОНУ імені І. І. Мечникова в процесі виконання тем: «Механізми публічно-правової і приватноправової регламентації суспільних відносин у адміністративно-політичній, соціально-культурній та господарській сферах» (ДР № 0112U002484) та «Дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина в публічному та приватному праві» (ДР № 0118U001224), за якою дисертанткою досліджено теоретико-прикладні проблеми захисту прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується використаною нормативною базою, коректною методологією, фундаментальною теоретичною та емпіричною базою дослідження.

Нормативним підґрунтям дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародні акти, ГПК України та інші закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України, рішення ЄСПЛ.

Автором проаналізовано та використано достатню кількість доктринальних джерел з господарського процесу та господарського права, а також інших галузей юридичної науки. У дисертаційній роботі використано 173 джерела.

Методологічним підґрунтям дисертаційної роботи стала сукупність таких загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: діалектичний, аналізу й синтезу, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системного

аналізу, формально-логічний та інших. Вони застосовані у взаємозв'язку, що сприяло досягненню всебічності, системне використання яких дозволило автору провести логічний науковий пошук та досягти обґрунтованих результатів.

Емпіричну основу дослідження склали законодавство України та іноземних держав, міжнародно-правові акти, матеріали судової практики.

Наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими та методологічно вірними, такими, що мають системний, комплексний характер та містять наукову новизну.

У дисертації матеріал викладено юридично грамотно та логічно. Ведення наукової дискусії відзначається поміркованою коректністю й аргументованістю. Під час доведення власної позиції авторка дотримується академічної етики.

Наукова новизна результатів дисертації, яка відображена в тих висновках, положеннях, пропозиціях, що виносяться на захист, полягає в тому, що представлена робота є першим у вітчизняній науці господарського права комплексним науковим дослідженням правового забезпечення захисту прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України, що спрямовано на удосконалення чинного законодавства України.

Серед найбільш вагомих результатів, що визначають наукову новизну проведеного дисертаційного дослідження, можна відмітити наступне.

- авторське визначення процесуально-правових гарантій доступу іноземних осіб до правосуддя як засобів забезпечення державою можливості іноземної особи звернутися за захистом свого порушеного права до органів правосуддя на підставі додержання засад судочинства, які є запорукою держави щодо всебічного захисту прав і свобод осіб, за недодержання яких держава в особі відповідних органів має нести відповідальність (стор. 90);

- виділення основних засад (принципів), на яких ґрунтуються загальні права та обов'язки іноземних осіб у господарському судочинстві України: (1) принцип рівності прав та обов'язків громадян України, осіб без громадянства та іноземних осіб у господарському судочинстві; (2) принцип взаємності додержання прав та обов'язків громадян України та іноземних осіб у господарському судочинстві в країнах, які домовилися про це на міжнародному чи державному рівні; (3) принцип міжнародної ввічливості; (4)

принцип безумовності використання своїх процесуальних прав та несення обов'язків іноземною особою; (5) принцип недискримінації щодо додержання прав та обов'язків іноземних осіб; (6) принцип процесуальної реторсії в господарському судочинстві (стор. 178-179);

- визначення юридичних ознак (складових) визнання рішення іноземного суду шляхом розмежування 3 складових: а) наявність рішення іноземного суду; б) відповідність рішення іноземного суду нормам національного українського законодавства та міжнародним нормам; в) можливість подальшого виконання рішення за формальними ознаками на території України та необхідності закріплення й деталізації в Господарському процесуальному кодексі України механізму визнання рішення іноземного суду в Україні як процесуальної дії (стор. 122-126);

- доповнення Господарського процесуального кодексу України положенням про те, що перекладачем може бути представник сторони – адвокат у разі володіння державною мовою судочинства та мовою іноземного суб'єкта господарювання на рівні володіння відповідною іноземною мовою не нижче рівня B2 (стор. 162);

- визначення процедури виконання судових доручень про надання правової допомоги або вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави шляхом встановлення граничного строку зупинення провадження по справі, що має відраховуватися з моменту безпосереднього надсилання такого запиту за кордон з наданням судді права поновити провадження по справі за власною ініціативою, якщо відповідь на судові доручення не отримано в розумний строк (стор. 116);

- встановлення механізму допуску до участі у господарській справі особи, яка є адвокатом в іноземній державі, на підставі заяви, до якої додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі (стор. 190-191, 193);

- доопрацювання класифікації учасників процесу шляхом доповнення критерієм можливості іноземної особи бути певним учасником господарського процесу з поділом на: 1) учасників господарського процесу, які за чинним процесуальним законодавством не можуть бути іноземцями (суддя, помічник судді, секретар судового засідання, розпорядник судового засідання,

прокурор); 2) учасників господарського процесу, які можуть бути іноземцями (позивач, відповідач, треті особи, представники сторін, свідки, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач), з обґрунтуванням доцільності встановлення таких обмежень (стор. 59);

- представлення надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні згідно з законодавством України наступним чином: 1) надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України; 2) надання дозволу на виконання рішення іноземного суду в Україні за принципом взаємності, якщо не доведено інше, з одночасним встановленням, що у випадку, якщо таке рішення є остаточним за законодавством іноземної держави, то визнання та виконання має проводитися за формальними ознаками допустимості, а проміжні рішення іноземних судів забороняється визнавати та виконувати в Україні без розгляду справи по суті (стор. 128);

- удосконалення класифікації учасників господарського процесу – іноземців залежно від необхідності отримання згоди на дачу пояснень, шляхом поділу на: (а) осіб, які дають пояснення на загальних засадах; (б) осіб, яких не можна допитувати тільки про певні обставини; (в) осіб, які не можуть бути допитаними через об'єктивну неможливість у стані здоров'я; (г) осіб, які мають надати згоду на дачу пояснень (зокрема, дипломатичні та консульські представники) (стор. 149).

Заслуговують на увагу та позитивну оцінку також інші пропозиції авторки, представлені в тексті роботи.

Окремо варто схвально відмітити Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Господарського процесуального кодексу України щодо впровадження у справах за участю іноземних осіб», представлений дисертанткою (стор. 227-231).

В цілому дисертаційне дослідження містить теоретичні розробки та практичні пропозиції, що характеризуються єдністю змісту, новизною, свідчать про особистий внесок дисертантки в науку господарського права.

Дисертаційна робота за своїм змістом і формою відповідає встановленим нормативним вимогам та профілю спеціальності 081 «Право».

Висновки дисертантки з огляду на розвиток наукових досягнень і практичних напрацювань є цілком обґрунтованими. Рекомендації, запропоновані в роботі, можуть бути використані при розробці змін і доповнень до Господарського кодексу України та Господарського процесуального кодексу України.

Наведені в дисертаційній роботі узагальнення та рекомендації можуть бути корисними у практичній діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, до використання в практичній діяльності Спілки юристів Одеської області (довідка вих. №546/05/21 від 11.05.2021 р.), адвоката А.О.Фомічової (довідка вих. №541/13-05 від 13.05.2021 р.). Результати дисертаційного дослідження також представлені як пропозиції з удосконалення норм чинного законодавства у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін та доповнень до Господарського процесуального кодексу України щодо провадження у справах за участю іноземних осіб».

Окремі теоретико-прикладні пропозиції запропоновано для використання під час навчального процесу при викладанні дисциплін «Господарське процесуальне право», «Порівняльне процесуальне право», «Загальні основи процесуального права», при написанні курсових та магістерських робіт, при підготовці методичних рекомендацій з відповідних дисциплін (Акт впровадження в ОНУ імені І.І.Мечникова від 24.12.2020 р.).

Деякі викладені в роботі висновки та пропозиції дискусійного характеру можуть бути основою для подальших наукових досліджень.

Аналіз змісту анотації свідчить про її відповідність основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотацію подано українською та англійською мовами. Вона є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження. Дисертанткою стисло окреслено основні результати дослідження та зазначені положення наукової новизни. Анотація відповідає вимогам, встановленим п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167, а також пунктом 2 Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в п'яти наукових статтях, з яких 3 статті у фахових наукових виданнях України, 2 статті в інших наукових зарубіжних виданнях, в тому числі 1 стаття у виданні, що індексується в Scopus, а також 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Основні теоретичні та прикладні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 2018), 73-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (м. Одеса, 2018), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин» (м. Кривий Ріг, 2019), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, присвяченій 155-річчю Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Треті економіко-правові студії» (м. Одеса, 2020), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 2020), 75-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (м. Одеса, 2020), Міжнародній щорічній дистанційній науково-практичній конференції «Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Четверті юридичні читання» (м. Одеса, 2021).

Опубліковані праці відображають основні аспекти дисертаційного дослідження. Можна зробити висновок про оригінальність, самостійність та наукову новизну роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Відсутність порушення академічної доброчесності. На підставі аналізу тексту дисертаційної роботи варто відзначити про дотримання К. В. Курандо вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: джерела інформації, згадані автором у тексті дисертаційної роботи

при використанні ідей, розробок, тверджень, відомостей супроводжуються відповідними посиланнями; дотримано вимоги законодавства про авторське право.

Таким чином, у дисертаційному дослідженні ознак академічного плагіату, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження не виявлено.

Разом з тим, деякі висновки та пропозиції, зроблені К.В. Курандо в дисертаційному дослідженні «Захист прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України», потребують додаткового наукового обґрунтування або можуть бути предметом наукової дискусії.

1. Наведення низки дефініцій, критеріїв класифікацій, принципів тощо безперечно підсилюють теоретичну частину представленої роботи та становлять своєрідний науковий інтерес. Водночас, формалізація господарського процесу не повинна бути самоціллю його удосконалення. Так, відсутність у ст. 4 ГПК України прямої вказівки на право звернення іноземних осіб (іноземців, осіб без громадянства, іноземних суб'єктів господарювання) до господарського суду не означає неможливість захисту їх прав та інтересів у господарських судах з огляду на надання таким суб'єктам національного режиму у питанні визначення їх прав та обов'язків. Адже ст. 26 Конституції України чітко визначає, що такі особи користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Положення ст. 4 ГПК України складаються із загальних формулювань «юридична особа», «фізична особа-підприємець», «фізична особа», що повністю можуть бути застосовані й до іноземних осіб (іноземців, осіб без громадянства, іноземних суб'єктів господарювання). З цього погляду пропозиції авторки щодо внесення змін до статей 4, 365, 366 ГПК України (стор. 39-40 дисертації) у цій частині не мають практичної потреби та істотно не впливають на рівень належного й ефективного захисту прав, інтересів іноземних осіб у господарському процесі.

Разом з тим наразі поширена практика створення іноземними суб'єктами господарювання структурних підрозділів, які приймають активну участь у господарській діяльності. У зв'язку з цим виникають питання щодо захисту

прав та інтересів структурних підрозділів іноземних юридичних осіб. Окреслена проблематика має як теоретичне значення (наприклад, дослідження особливостей процесуальної правосуб'єктності структурних підрозділів цих осіб), так і практичне значення (питання визначення юрисдикції таких категорій господарських справ, передумов права на судовий захист, зокрема, сплати судового збору, процесуального представництва тощо).

2. У роботі наводяться основні засади (принципи), на яких ґрунтуються загальні права та обов'язки іноземних осіб у господарському судочинстві (стор. 178-179 дисертації). Авторкою вноситься також пропозиція щодо доповнення ч.3 ст. 2 ГПК України окремою засадою (принципом) господарського судочинства наступного змісту: «судовий (процесуальний) імунітет учасників судового процесу» (стор. 133). Безперечно, даний підхід має право на застосування. Проте у роботі досить часто нівелюється інший, не менш важливий принцип – принцип процесуальної економії. Хоча саме на необхідності застосування останнього все частіше акцентують увагу науковці та відповідно судді Верховного Суду. У цьому контексті необґрунтованими вважаємо положення стосовно необхідності дублювання інформації щодо справи мовою учасників справи за їх заявою (стор. 96), вручення судових рішень та інших процесуальних документів у перекладі на мову, якою володіють особи, що приймають участь у процесі, за їх клопотанням (стор. 182-183). Зауваження виникають стосовно того, хто буде здійснювати переклад на рідну мову учасника господарського процесу і за чий рахунок (напевно, що за рахунок держави)? Чому додаткові витрати повинна нести держава, якщо розмір судового збору є фіксованим для всіх учасників процесу незалежно від походження (реєстрації)?

Суперечливим є твердження щодо доцільності залучення іноземних осіб в якості суддів у малозначних господарських справах, що не стосуються державної таємниці, якщо обидві сторони спору не заперечують проти кандидатури такої особи, а також у таких справах в якості помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника (стор. 135-136). Наведений аргумент на користь таких нововведень вважаємо абсолютно непереконливим: «вказане допомогло б розвантажити господарські суди та надало б альтернативу вітчизняним підходам до розгляду господарських спорів» (стор. 135). Зазначимо, що чинне законодавство не обмежує право

сторін у виборі арбітрів міжнародних арбітражів, в тому числі, іноземних арбітрів. Крім того, залишаються відкритим питання відбору суддів, що не є громадянами України, для господарських судів. І головне, подолання конституційних бар'єрів у цій частині вважаємо вельми безперспективним.

3. Загалом бажання авторки створити «справедливі» умови для захисту прав та інтересів іноземних осіб мають раціональне обґрунтування. Проте акцент на справедливості має бути у контексті всіх учасників господарського процесу та на підставах, визначених процесуальним законом. Зокрема, у роботі відмічається на «необхідності детального закріплення у господарському процесуальному законодавстві України випадків суб'єктної юрисдикції та виключної підсудності у справах з іноземним суб'єктом господарювання» (стор. 83, 227-228). Фактично запропоновано запровадження договірної підсудності для іноземних суб'єктів господарювання, таким чином останні отримують привілеї у питаннях юрисдикції, порівняно з вітчизняними суб'єктами господарської діяльності. При цьому слід врахувати, що суб'єкти господарювання (вітчизняні, іноземні) мають досить значні можливості альтернативного вирішення господарських спорів, що зменшує потребу запровадження даного інституту.

Крім того, на думку дисертантки видається «несправедливим» те, що господарський суд при визнанні та виконанні іноземного судового рішення не здійснює додатковий розгляд остаточного рішення іноземного суду з метою уточнення суми коштів через її конвертацію чи інфляцію (стор. 131), у зв'язку з чим пропонується запровадження такого розгляду на рівні ГПК України. По-перше, у роботі відсутні будь-які вказівки на алгоритм процесуальних дій у даному контексті. По-друге, не можна гарантувати виникнення умов штучного конкурування між судовими інстанціями різних країн, що може спотворити саме призначення інституту визнання та виконання рішень іноземних судів, а останнє є неприйнятним для українського судочинства з позицій уточнення остаточного рішення.

4. Виникають деякі зауваження щодо доцільності запровадження окремих процесуальних механізмів за участю іноземних осіб. Так, пропонується чітко прописати у статті 8 ГПК України норму, за якою судовий процес за участю іноземної особи має бути оголошений закритим у випадках надання іноземною особою відомостей щодо того, що відкритість судового

процесу може нашкодити такій іноземній особі чи іноземній державі, резидентом якої є ця іноземна особа (стор. 95). Проте ч.8 ст. 8 ГПК України дозволяє здійснювати розгляд справи у закритому засіданні в окремих випадках, що є загальними положеннями також стосовно іноземних осіб.

5. У своїй роботі дисертантка доходить висновку про те, що консул уповноважений виконувати функції процесуального представника (стор. 187). Водночас пропонує «використовувати консула як учасника судового процесу (законного представника) у тих випадках, коли юридична особа не має можливості з будь-яких причин укласти договір на юридичне супроводження господарського процесу з адвокатом, тим більш, коли у справі вимагається знання іноземного законодавства, мови іноземного суб'єкта господарювання, а також законне представництво консула слід дорівняти до поняття самопредставництва юридичної особи, оскільки це той випадок, коли консул держави суб'єкта господарювання у широкому розумінні може виступати як представник юридичної особи, з якою знаходиться у правовому зв'язку за нормами міжнародного права» (стор. 190). Наведене обґрунтування представництва консулом інтересів юридичних осіб не можна вважати переконливим. Крім того, залишається незрозумілим механізм залучення консулів в якості представників юридичних осіб у господарському процесі.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПО ДИСЕРТАЦІЇ

За своїм змістом, актуальністю, новизною одержаних наукових результатів, а також логічністю та послідовністю, дисертаційне дослідження Курандо Катерини В'ячеславівни «Захист прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України» є самостійною кваліфікаційною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення та є важливими у теоретичному та практичному аспектах. Робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її зміст повною мірою розкриває тему дослідження. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, загалом є належним чином науково обґрунтованими, достовірними, з елементами наукової новизни, що мають важливе значення для розвитку науки. Дослідження має і практичну спрямованість, оскільки містить низку конкретних пропозицій щодо удосконалення господарського процесуального

законодавства.

Дисертація «Захист прав та законних інтересів іноземних осіб у господарському процесі України» є першим комплексним дослідженням за відповідним напрямом і відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261, в тому числі п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167, а її автор Курандо Катерина В'ячеславівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін Міжнародного
гуманітарного університету

А.О.Згама